

Муратова Аліна,
старший науковий співробітник ХІМ

**КОЛЕКЦІЯ КИШЕНЬКОВИХ ГОДИННИКІВ
У ЗБІРЦІ ХАРКІВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ
ІМЕНІ М. Ф. СУМЦОВА**

Тема вивчення і атрибуції колекції кишенькових годинників Харківського історичного музею не була детально досліджена, але є перспективною як для науково-фондової, експозиційної, так і для просвітницької роботи музею. Історія розвитку годинникарства та його становлення як окремої галузі достатньо широко висвітлена у науковій та спеціальній літературі, завдяки чому можна провести комплексну характеристику колекції годинників, що мають різну історію та провенанс, прослідкувати окремі процеси, закономірності та особливості розвитку годинникарства на території Російської імперії, СРСР і країн Західної Європи, а саме Швейцарії у XIX – XX ст.

Кишенькові годинники отримали широке розповсюдження у XIX – XX ст. та були своєрідним аксесуаром їх власника, що засвідчували його положення у суспільстві та приналежність до певного соціального прошарку [1, 5]. У 1912 р. навіть вийшла брошура «Гигиена карманных часов», в якій були поради стосовно вибору годинників при їх придбанні, перевірки точності ходу механізму та правил користування ними для тривалого їх служіння [4, 9].

Більшість кишенькових годинників, що ввозились до Російської імперії, були швейцарського або німецького виробництва. Швейцарія та Німеччина встановили власну монополію на російський ринок збуту, ввозячи не тільки дорогі, а й дешеві годинники, що стало гальмом для розвитку російського годинникарства [3, 106]. Крім того, перешкодою для розвитку власної годинникової промисловості була митна політика Російської імперії, завдяки якій вигідно було отримувати з-за кордону тільки найбільш дорогі годинники, а дешеві привозити у розібраному стані. [2, 145]. Фірми з виробництва годинників, що постачали свою продукцію на російський ринок, відкривали у деяких містах імперії мережу магазинів, склади та майстерні, де з деталей збирали готові годинники [2, 179].

Широка популярність годинників призводила до того, що їх почали використовувати у якості нагород та призів. Так, в армії Російської імперії

годинники були однією з форм заохочення нижніх чинів для успішного оволодіння ними військовою справою. У кінці 60-х рр. XIX ст., після введення в армії змагальних випробувань, як офіційно затверджену нагороду нижнім чинам вручали срібні кишенькові годинники [1, 18]. Спеціальні призи за змагання у стрільбі встановлювались і в артилерії. Це теж були срібні кишенькові годинники, але з гравійованим або емалевим зображенням схрещених гармат та унітарного патрону, а також з відповідним написом: «За отличную [стрельбу]» чи «За состязательную стрельбу» [1, 28]. У фондах Харківського історичного музею імені М.Ф. Сумцова зберігається кишеньковий призовий годинник за відмінну стрільбу в артилерії, виготовлений фірмою «Густав Жако» у швейцарському м. Ле-Локль (P-1156). На внутрішньому боці верхньої кришки годинника міститься гравійований напис: «Приз/ Карской Крепостной/ Артиллерии/ 1899 г.».

Одними з розповсюджених годинників були кишенькові годинники Торгового дому «Павел Буре», що був заснований Полем-Леопольдом Буре у 1815 р. у швейцарському місті Ле-Локль, а з грудня 1879 р. – отримав звання Постачальника Двору Його Імператорської Величності.

Для захисту годинників фабрики від підробок на внутрішній кришці поміщався гравійований напис: «Павел Буре поставщик Двора Его Величества», який був гарантією виробника. Крім того, золоті та срібні годинники мали клейма з пробою Швейцарії та пробою російської пробірної палати. [5, 3]. Торговий дім «Павел Буре» на корпусах кишенькових годинників ставив серійні номери, за якими можна визначити рік випуску. [1, 61].

У фондах зберігаються два кишенькових годинника «Павел Буре» (M-1161 та M-2913), які мають серійні номери «427394» та «415095», що відповідають 1917 та 1916 рокам виробництва. Годинник 1917 р. має внутрішню та задню кришки, на зовнішньому боці внутрішньої кришки, що захищає механізм годинника, при виробництві було розташовано зображення двоголового орла – гербу Російської імперії, а нижче напис: «ПАВЕЛ БУРЕ/ ПОСТАВЩИК/ ДВОРА ЕГО ИМПЕРАТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА».

Одним з відомих виробників кишенькових годинників була фірма «Доха», що була заснована Джорджем Дюкомменом у 1889 р. у Швейцарії. У фондах музею зберігається один примірник такого кишенькового годинника (M-982). Годинник з двома кришками, внутрішньою та задньою. Задня кришка прикрашена композицією з зображенням двох мисливців з рушницями у руках,

поряд з якими – собака. На зовнішньому боці внутрішньої кришки зображені медалі, отримані на Всесвітніх виставках у Льєжі в 1905 р. та у Мілані в 1906 р.

У колекції ХІМ міститься також кишеньковий годинник марки «Bonheur» (М-934), що в перекладі з французької означає «щастя». Верхня кришка годинника прикрашена композицією з зображенням двох мисливців у лісі, а задня – зображенням собаки. Виробництво годинників даної марки було розпочато у Швейцарії у 1888 році Ернестом Дегума, який походив з родини годинниківів.

Також у фондах зберігається кишеньковий годинник фірми «Tavannes Watch», яка була заснована у 1891 році в Швейцарії (М-1187). Годинник з 3 кришками: передньою, внутрішньою та задньою. На зовнішньому боці внутрішньої кришки годинника містяться медалі, отримані фірмою «Tavannes Watch» на Брюссельській промислово-художній та сільськогосподарській виставці 1910 р.

У музеї зберігається кишеньковий годинник ще однієї швейцарської фірми – «Genie» (М-1380). Відомо, що фірма до Першої світової війни займалася виробництвом кишенькових годинників, які користувалися високим попитом. На жаль, інформація щодо цієї фірми обмежена і потребує більш глибокого вивчення.

Одним з останніх надходжень до колекції кишенькових годинників нашого музею є годинник фірми «Hebdomas» (М-4636). Фірма була заснована Анрі Обрі у 1888 році у Швейцарії та виготовляла кишенькові годинники, запасу ходу яких вистачало до 8 днів. Фірма була названа на честь давньогрецького фестивалю, присвяченого народженню бога Аполлона, що проходив у Греції на сьомий день кожного місяця. На даному годиннику зображені медалі, отримані фірмою на міжнародних виставках у Мілані в 1906 р. та у Брюсселі у 1910 р.

Серед колекції годинників нашого музею можна відзначити кишеньковий годинник швейцарської фірми «Omega» (М-2030). Ця фірма була заснована у 1848 р. як майстерня по збірці годинників і к початку ХХ ст. перетворилася на одне з найбільших підприємств у Швейцарії.

Серед кишенькових годинників слід окремо виділити жіночі годинники, які відрізнялися меншим розміром, мали декоративні елементи (М-3629), циферблати прикрашались емаллю зі стилізованим рослинним квітковим орнаментом (М-1278 та М-4635); крім того жіночі годинники могли мати шатлен – аксесуар у вигляді ланцюжка з затискачем, до якого кріпилися різні предмети.

У фондах зберігається жіночий кишеньковий годинник на ланцюжку фірми «G. Borel-Huguenin» (P-1157), заснованої у 1889 р. у Швейцарії (м. Невшатель).

Виробники кишенькових годинників пропонували споживачам таку послугу, як нанесення гравіюваного напису чи монограми. Ілюстрацією такого гравіювання є кишеньковий годинник М-1291. У нижній частині передньої кришки годинника розташований фігурний картуш, облямований вінком з рослинним орнаментом, в якому містяться ініціали «Е.С.».

В СРСР ера годинникової справи була розпочата 20 грудня 1927 р., коли Рада Праці та Оборони СРСР прийнята постанову «Об организации в СССР производства часов», де йшлося про створення фабрики з виробництва годинників та ознайомлення з досвідом годинникарства у Швейцарії та США.

У 1930 р. розпочав роботу 1-й Московський годинниковий завод, основою для якого стало повністю закуплене обладнання американської годинникової фабрики «Дюбер Хемптон». На заводі було налагоджено виробництво кишенькових годинників і у 1935 р. заводу було присвоєно ім'я Сергія Мироновича Кірова. У зібранні музею міститься декілька кишенькових годинників виробництва 1-го Московського годинникового заводу, що були випущені у 1930-х рр., наприклад М-1656.

На поч. 1920-х рр. в СРСР був створений 2-й Московський годинниковий завод, серед продукції якого був і годинник марки «Салют» (М-1022).

Підводячи підсумок, ми бачимо, що колекція кишенькових годинників ХІХ – ХХ ст. у зібранні музею представлена різними фірмами-виробниками, переважно швейцарськими, та годинниковими заводами СРСР. Окреслене коло предметів є джерелом для вивчення історії становлення та розвитку годинникової справи. Кишенькові годинники з фондів ХІМ ілюструють ті процеси та тенденції, що були характерні для годинникової промисловості Російської імперії та СРСР.

Дану тему можна розглядати як частину подальшого дослідження інших видів годинників з колекції ХІМ та перспективним напрямком у дослідженні інших технічних засобів з фондової збірки нашого музею.

Список використаної літератури

1. Вилков А.И. Призовые часы в Российской Императорской армии [Текст] / А.И. Вилков. – М.: Collector's Book, 2004. – 112 с.
2. Мельникова О.Н. Из истории часов в России [Текст] / О.Н. Мельникова. – М.: Исторический музей, 2016. – 272 с.
3. Пипуныров В.Н. Развитие хронометрии в России [Текст] / В.Н. Пипуныров, Б.М. Чернягин. – М: Наука, 1977. – 216 с.

4. Рушев В.Х. Гигиена карманных часов [Текст]/В.Х. Рушев – СПб., М.: Издательство Т-ва М.О. Вольф, 1912. – 15 с.

5. Фабрика часов Торгового дома Павел Буре (Репринтное воспроизведение издания 1913 г.). – СПб: Русский Антиквариат, 2004 г. – 64 с.